

Регионална сарадња крајем двадесетог века и импликације најновијих промена у Европи на подунавску сарадњу

Др *Едита Стојић*

Регион суседства Савезне Републике Југославије прворазредни је мултинационални, мултикултурни и мултирелигијски простор на Југоистоку Европе. Његова историја пуна је трагичних сукоба изазваних управо коришћењем националне, културне и религијске различитости као средства за постизање хегемонистичких, империјалистичких, партијских или лидерских интереса. С друге стране, међународна сарадња, посебно регионална, усмерена на заједничко коришћење и заштиту природних ресурса, служи за задовољење правих интереса народа, обезбеђивање интегралног културног и привредног напретка свих становника региона. Стога узајамно разумевање, толеранција и сарадња међу народима у том региону чине основу напретка, а промене у источној и средњоисточној Европи, изазване крахом административно-централистичког система, званог „социјалистички“, иако су показале да се изненадно стечена могућност вишепартијског организовања друштва користи на погрешан начин, не могу да се оцене узимањем у обзир само тих девијација. Злокобним мобилисањем становништва на основу наводно националних интереса, а, у ствари, екстремних националистичких програма, посредством јавних комуникација, обезбеђена је подршка носиоцима максималистичких националних програма, који су својом логиком увели становништво у ратне сукобе, пре свега југословенског географског простора. Када буде схваћено да прогањањем „туђег“, започиње голгота сопственог народа, и да су народи у овом региону упућени једни на друге, јер живот једноставно захтева узајамно разумевање, толеранцију и сарадњу – постаће јасно да су све патње и жртве инволвираних народа биле узалудне. Биће потребно много времена да се кривице ограниче на „националне вође“ који су иницирали ратне сукобе и на бруталне спроводиоце идеја о етничким чишћењима, а да се кривице ослободе народи. Крајњи резултат свих тих догађања и процеса биће коначно напуштање националног принципа.

Увод

На југословенском географском простору¹ воде се невиђено сурови локални ратови. Циљ је крајње анахрон: постизање етнички чистих подручја. Међународна заједница, због своје немоћи и пропуста да такав

¹ Термин „југословенски географски простор“ односи се на територију СФР Југославије.

развој догађаја на време спречи, увела је блокаду међународне сарадње, с варљивом претпоставком да би тако могла да оконча, односно да убрза окончање рата. У тој ситуацији регионална сарадња на Југоистоку Европе потребна је, можда, и више него у време „хладног рата“. Наиме, међународна сарадња је неопходно и незаобилазно средство за задовољавање правих интереса свих народа, па и оних који живе у овом региону. У вези с тим, посебну вредност имају пројекти усмерени на развој, односно, сада, на поновно успостављање и брижљиво одгађање међународне сарадње у овом најосетљивијем делу Европе и света. Један од таквих пројеката је стални међународни научни форум под називом *Дунав – река сарадње*, који је основан и функционише у Београду од 1989. године.

Настајање новог поретка (очекивања и странпутице)

Промене у бившем Совјетском Савезу покренуте су исцрпљеношћу извора развоја због њиховог екстензивног коришћења како у цивилној привреди, тако и у трци у наоружавању. Оне су отвориле пут далекосежним променама унутрашњег друштвеног бића и осталих земаља источне Европе. Због дуготрајног спречавања и сузбијања, сада се дешавају на буран начин, па и уз проливање крви.

С друге стране, стратегија главних западних земаља према новим независним државама бившег Совјетског Савеза и земљама насталим на тлу ранијих социјалистичких земаља чини „мјешавину трајних елемената раније стратегије и нових елемената који проистичу из нове стварности коју карактеришу – претварање 'хладног рата' и конфронтације у 'млаки мир' и партнерство бившег Истока и бившег Запада, претварање трке у наоружању у 'трку у разоружању' између двије војне суперсиле (САД и Русије), крах ултраетатизма у централној и источној Европи, израстање Њемачке у главну економску силу Европе и Јапана у технолошку и финансијску суперсилу, настанак тројног 'партнерства у вођству' (САД, Јапан и Њемачка) на Западу умјесто ранијег само америчког и почетак настанка 'велике коалиције' (САД, Русија, Кина, Јапан и Њемачка) која почиње координирано дјеловати у међународним пословима, посебно у рјешавању кључних проблема међународне заједнице. Стратегија Запада да се свеобухватним, радикалним реформама у свим областима ултраетатистички систем преобрати у капитализам, бар краткорочно гледано, показала се неуспјешном, јер та друштва нису била у стању да апсорбују толики број истовремених шокова, а да то не доведе до хаоса и опште кризе из које ће излазак бити врло мучан и врло дуготрајан тј. знатно мучнији и дуготрајнији него да се шок терапија примењивала сукцесивно“.²

² Цемал Хатибовић, *Минхенски самит Групе Седам и Заједница независних држава (ЗНД), „Међународни проблеми“*, ИМПП, Београд, бр. 3, 1992.

Међутим, промене које се сада дешавају на тлу бивших социјалистичких земаља захтеваће, када ова трагична међуфаза прође, снажан развој нових форми функционалног, не идеолошког, већ економског, еколошког и културног повезивања народа овог региона. Те нове форме повезивања омогућиће оптимално коришћење заједничких инфраструктурних капацитета (друмови, железничке пруге и друга средства разних видова комуникација).

Да се ради о пролазној и кобно погрешној међуфази, у којој се сада налазимо, потврђује историјско искуство да се националистичке тенденције у овом региону јављају увек онда када су политичка вођства неспособна да обезбеде нормалан развитак друштва. Тада се обично догађа да се политика волунтаристички умеша у привреду, најчешће не водећи рачуна о законима развитка, а дејство привремено стимулативних снага приказује као сопствени резултат. Започиње, нужно, примена принципа националне искључивости. Анализа периода који је претходио Другом светском рату несумњиво показује да је у формирању национализма у источноевропским земљама велики значај имало то што су унутрашње економске кризе свугде постале перманентне. Национализам је и тада био замишљени лек који је требало да обезбеди стабилност положаја земље; распаљивање шовинистичких страсти делимично је скретало пажњу са сталних привредних недаћа.³

То није требало да буде пут којим би бивше социјалистичке земље средњоисточне Европе морале да крену после распада тзв. социјалистичког система. Напредак је могао да произиђе само из сагледавања економских закономерности и сарадње, која обухвата одговарајуће усмеравање и процену могућности на целом том простору.⁴ Међутим, историјско искуство није послужило да се избегну замке национализма и тако су промене које су започете распадом тзв. социјалистичког система у Источној Европи, а које су захтевале и обећавале снажан развој нових форми функционалног, економског, еколошког и културног повезивања народа овог региона, ушле у међуфазу оштрог, непомирљивог сукоба, најизраженијег, на жалост, управо на југословенском географском простору. Дакле, управо ту где је било највише разлога да се избегне понављање трагичних тренутака историје.

Када се исцрпе снаге сукоба наставиће се започети процеси сарадње. Наиме, у оквиру континента, који је прошлост поделила на два војно-политичка савеза, на Исток и Запад, нова окупљања се морају и могу

³ Ivan T. Berend, Gyorgy Ranki, *Привредни развој Средњоисточне Европе у 19. и 20. веку*, Будапест, 1969.

⁴ Ferenc Gazdag, *From a Common Past to a Common Future*, u *Danube – the River of Cooperation, The First Conference*, Edited by Edita Stojić, Belgrade, 1992, pp. 29–34, Dr. Laszlo J. Kiss, *Chances of the Interregional Danube–Central Europe Scheme of Cooperation*, конференцијски материјали, Септембер 28. 1989, али још потпуније Пал Е. Фехер, у есеју о *Средњоисточној Европи – реално*, „Elet és Irodalom“, Budaпест, 7. фебруар 1970.

дешавати на основу сасвим нових критерија. Уместо војних и политичких мерила, значај ће поново добити принцип заједничког коришћења природних богатстава и потреба да се она заштите.

Под утицајем бројних унутрашњих чинилаца, као и политичких и економских кретања у свету, у процесу окончања блоковског конфронтационог идеје о сарадњи постале су остварљивије него раније. Унутрашњи развој земаља источне и средњоисточне Европе, у односу на стање у времену после завршетка Другог светског рата, био је брз, што је, заједно с применом волунтаризма, система директивних планских упутстава довело и до бројних структурних неусклађености. Већина земаља на тим просторима суочила се и с проблемом недостатка капитала за развој инфраструктуре и увођење најсавременије технологије, и слично. Све је то, истовремено, подстицало те земље на међусобну сарадњу. Постало је општеприхваћено гледиште да је неопходно унапређење како билатералне суседске, тако и мултилатералне сарадње у том региону.

Регионална сарадња

Савремене концепције о мултилатералној регионалној сарадњи ослањају се на дугу традицију.⁵ У основи сваке регионалне сарадње налази се концепција према којој је мултилатерална сарадња у неком региону, у ствари, процес у којем државе учеснице заједнички остварују своје интересе, који су подударни у целини или у деловима, стално унапређујући и развијајући облике и садржај те сарадње. У конкретној примени та концепција добија специфичности региона у којем се остварује.

Према међународном праву, регион је одређен вољом држава које успостављају посебне односе сарадње на мултилатералној основи, при чему регионалне организације треба да буду усаглашене с правним поретком Уједињених нација. То значи да државе чланице регионалних организација треба да се руководе начелима суверене једнакости држава, начелом одрицања од претње и употребе силе, као и начелом немешања у унутрашње послове других држава.⁶

У другој половини овог века, под утицајем, пре свега, развоја производних снага, све је више нарастала потреба за уједињавањем, или

⁵ Тако је Де Гол, рекавши да „Европа, мајка модерне цивилизације, мора да обнови себе од Атлантика до Урала, живећи у стању хармоније и сарадње, с усмерењем на развој њених огромних потенцијала, и да тако, заједно са својом ћерком, Америком, одигра своју драгоцену улогу у односу на милионе људи којима је њена помоћ неизрециво много потребна“, само прилагодио новим условима старе идеје о европској конфедерацији низа писаца с краја 17. века, које су у разним облицима обнављане све до сада (Antony Sampson, *Anatomy of Europe*, Harper, New York, 1968, p. 13; др Зденко Рајх, *Проблеми уједињења Европе, Утопије и остварења*, „Култура“, Београд, 1959).

⁶ Војин Димитријевић – Обрад Рачић, *Међународне организације*, Београд, 1971; Др Димитрије Пиндић, *Регионалне организације засноване на повељи Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1978.

барем удруживањем средстава за производњу у ширем региону, у којем иначе постоји више држава. Те државе су, како је пре тридесет година, критикујући анахронизам расцепканости Европе, рекао Роберт Шуман, подељене оштрим политичким границама, које су израз историјског и етничког развоја прошлих времена, те се не могу отклонити. Али, њихова се оштрина може ублажити: те границе треба да допуштају све већу размену идеја, људи и роба у Европи, а једном национализму се не може супротставити други да би се национализам уклонио. „Мода национализма се може превазићи само конструктивном и колективном политиком, у оквирима које ће сваки учесник, захваљујући стварној солидарности интереса и напора, наћи своју рачуницу, ... јер је само на тај начин могуће ујединити интересе, за разлику од случаја када влада национализам – када су интереси опречни“.⁷

Концепт сарадње регија даје приоритет, уз макрополитику на државном или међувладином нивоу, углавном мултилатералној и билатералној сарадњи малог опсега између малих територијалних јединица, тј. пограничних зона, округа и покрајина, регија или подручја која чине географске јединице и градови. У том контексту, у средишњем делу европског континента Дунав је не само гранична река која раздваја регије дуж националних граница већ и пловни пут који повезује те регије, основа економске и културне комуникације. Циљ тог концепта био је окончање подела Исток–Запад и елиминисање национализма који је подвајао народе, и као такав могао се сматрати специфичним самоорганизовањем регија у том делу Европе, без намере да се државе поново сврстају у било којем смеру. Оцењено је да се ту остварује једна верзија „мини – или регионалног интернационализма“, чији је циљ истраживање конкретних подручја узајамно корисне сарадње између регија и у заједничком региону.⁸ У оквиру међурегијске сарадње у Подунављу, усклађивање економске политике планирање развоја села, еколошке, туристичке и друге политике на државном и, све више, локалном или покрајинском нивоу, према том концепту, треба да омогући знатно шири делокруг рада и веће могућности развоја, како регија, тако и земаља суседа, па и целог региона.

Управо због тога, значајну димензију нове европске структуре даје погранична регионална и међурегијска сарадња,⁹ која има велики значај

⁷ Robert Schuman, *Der Anachronismus der Zerstückelung Europas*, „EG Magazin“ Bonn, 15. Јуни 1986, С. 7, на основу књиге истог аутора *Pour l'Europe*, Editions Nagel, Paris, 1963.

⁸ Laszlo J. Kiss, Ph. D., *Chances of the Interregional Danube – Central Europe Scheme of Cooperation*, реферат на Првој међународној научној конференцији „Дунав = река сарадње“ у Београду, 28. септембра 1989. године.

⁹ Термин „регион“ означава географску целину унутар континента, одређену природним ресурсом који у њој доминира. Термин „регија“, за разлику од термина „регион“, означава уже територијалне целине унутар појединих земаља, односно региона.

у изградњи јединствене Европе. Наравно, изградња јединствене Европе требало би да буде ослобођена тежњи европских и других великих сила ка диктату. То се, пре свега, односи на Немачку, која је, захваљујући променама у међународним односима у Европи, постигла уједињење, односно повратила своју територијалну величину и снагу коју је била изгубила због примене грубе силе према другим народима у Другом светском рату. С друге стране, она се уједињењем суочила с економским проблемима, које и сада намерава да решава неекономским методама. Истовремено, као суперсила која се труди да обезбеди свој новостечени монопол у свету, САД желе да обезбеде своје присуство у овом региону истом упорношћу којом су тежиле да то постигну у ранијем периоду у замишљеној сфери утицаја Совјетског Савеза.

Позитиван тренд развоја, чији се наставак с извесношћу може очекивати после текуће међуфазе, обухвата микрорегијску сарадњу, дакле сарадњу ужих пограничних подручја, као и везе средњег нивоа, између земаља или покрајина. Међутим, тај процес је започет још пре спектакуларних догађаја на линији два блока у Европи. Поједини европски економисти и историчари, пре свега они из „средњоисточне Европе“, предвиђали су такав развој догађаја, односно, сматрали су га једино могућим још пре двадесетак година.¹⁰ То указује на неопходност да се будућа структура Европе изграђује тако што ће се узети у обзир сва разноликост историјског искуства и теоријских разматрања, националног и етничког богатства, савремених и будућих интереса становника континента. А ти интереси могу бити заједнички на континенталном, па и светском нивоу, с тим што су заједнички интереси у ужим регијама и регионима знатно конкретнији и многобројнији. Тако је у средишњем делу европског континента мултилатерална регионална сарадња успостављена још у време када су два блока била оштро супротстављена, а у њој су учествовале земље различитог друштвеног уређења, без обзира на блоковску припадност.¹¹

У сарадњи подунавских земаља учествују уже територијалне јединице суседних земаља које у заједничком развоју инфраструктуре, саобраћајница и других видова комуникација, туризма, па и индустријске кооперације, налазе свој интерес. Принципи који чине основу те сарадње јесу: заједнички интерес земаља да у разним видовима сарадње очувају природне, историјске и културне вредности и да убрзају привредни и технолошки напредак сваке од њих и региона у целини. Ту карактеристику, без обзира на различитост унутрашњих и спољнополитичких опредељења, уз првенство економских и еколошких интереса, морају и у будућности да задрже сви облици мултилатералне сарадње у региону.

¹⁰ Sandor Ausch, *A KGST egyuttmukodes helyzete, mechanizmusai, tavlatai*, Budapest, 1969.

¹¹ Видети материјале научног скупа „Балкан 80-их“ Центра за марксизам Београдског универзитета, Београд, 1987.

Простор у средишњем и југоисточном делу Европе – Подунавље, којим као најважнији природни ресурс доминира Дунав, одликује јака узајамна повезаност него друге делове континента. То се односи, пре свега, на разне нације, културе, економије, па и политичка опредељења. Иако је донедавно владала наизглед чврста и јасна подела на социјалистичке и капиталистичке земље, на припаднике једног и другог блока, одувек је на тим просторима било посебности у односу на Исток и Запад, а ни после Другог светског рата није била могућа дефинитивна подела. Чини се и сада, када се назире нека нова подела света међу најјачима, која ће и сама бити међуфаза примене политике силе, да је Подунавље, посебно његов средишњи део, тј. југословенски географски простор, место на којем ће моћи да се демонстрира одступање од доминантног поретка на континенту. Али, без обзира на то, као што се у ранијој констелацији поделе на Исток и Запад у средњем Подунављу сарађивало на принципима регионалне и регијске сарадње – независно од „друштвено-економског уређења“, тако и за предстојећи период ваља дефинисати заједничке проблеме подунавских регија који захтевају и који ће захтевати ужу сарадњу. Прво, то су проблеми везани за заштиту човекове околине. Изградњом нуклеарних електрана и других нуклеарних постројења, као и загађивањем радиоактивним супстанцама на друге начине, у сливном подручју водотока Дунава искрсавају нови, изванредно сложени проблеми утврђивања капацитета водотока за пријем радио-нуклеида и, на основу тих података, јављају се проблеми дефинисања технолошких карактеристика нуклеарних постројења и потребних сигурносних мера. Даља интензивирани изградња хидроелектрана у подунавским земљама и нуклеаризација слива Дунава може имати бројне непредвидиве и несагледиве последице уколико подунавске земље не предузму правовремене мере за заједничко и безбедно решавање загађивања вода Дунава и уопште човекове средине у његовом приобаљу.

Заштита и уређење не само природних већ и културних ресурса на подручју Дунава и њихова валоризација такође су значајно подручје међурегијске сарадње у Подунављу. Зато је, у оквиру Радне заједнице подунавских регија, предложена израда и спровођење пројекта о заштити и уређењу природног и културног потенцијала сваког члана РЗ подунавских регија. У Србији, као чланици РЗ подунавских регија, биле су већ и предузете одређене, али још увек недовољне мере за заштиту и очување изузетно вредних историјских споменика и културне баштине.¹²

¹² Полазећи од циљева и ставова садржаних у одлуци Скупштине СФРЈ о стратегији дугорочног туризма, као и од опредељења из Друштвеног плана СР Србије за период 1986–2000. године, Републички секретаријат за културу СР Србије, у сарадњи с Републичким заводом за заштиту споменика културе СР Србије, припремио је предлог мера и активности за спровођење те стратегије. Предвиђено је да у реализацији тих мера и активности учествује широк круг носилаца обавезе у области културе.

Привредна сарадња подунавских регија такође је значајна област те међурегијске сарадње. Наиме, постоји интерес да се заједнички користи хидроенергетски потенцијал Дунава и договори у вези с развојем и изградњом енергетских објеката на њему, као и решавањем проблема у коришћењу његових енергетских потенцијала и заједничког регулисања приобалног појаса. За сарадњу у изградњи, односно у ангажовању грађевинских организација на извођењу радова на уређењу приобалног појаса Дунава, изградњи и проширењу лука, изградњи складишног простора итд., посебно су заинтересоване привредне организације Србије. Ту се убрајају и развој и коришћење слободних царинских зона, односно регулисање међусобне сарадње у оквиру слободних царинских зона, посебно у погледу пружања одговарајућих услуга и обављања производних делатности. Затим, постоје заједнички интереси за развој робне размене и виших облика привредне сарадње (заједничка улагања, дугорочна производна кооперација, трансфер-технологије, инвестициона сарадња на трећим тржиштима). Сви ти интереси никако не могу бити анулирани увођењем актуелних санкција према Савезној Републици Југославији. Њихово остваривање може бити само одложено. Исто тако, циљеви и задаци Радне заједнице подунавских регија у области заједничке информативне и стручне обраде и координације питања која су у интересу њених чланова остају реално на снази, без обзира на одлагање због тренутног превладавања примене силе у региону. Посебно треба да буду обрађена питања која се односе на привреду, саобраћај, заштиту природе и човекове околине, туризам и културну и научну сарадњу. Због тога је Србија предложила да међународни научни скупови „Дунав – река сарадње“, које од 1989. једанпут годишње организује Центар за суседне земље и регионалну сарадњу Института за међународну политику и привреду, постану један од видова сарадње РЗ подунавских земаља. Оцењено је да управо та неформална сарадња може бити од непосредне користи, како за решавање појединих практичних проблема везаних за коришћење и заштиту реке Дунав, тако и за шире подстицање привредне, научне, културне, еколошке, туристичке и друге сарадње у региону Подунавља.

Значај и улога међународног научног форума „Дунав – река сарадње“ као неформалног облика сарадње у Подунављу

Идеја о успостављању у Београду једног сталног међународног научног форума са задатком да континуирано проучава стање и перспективе мултилатералне сарадње у Подунављу конципирана је средином 1988. године, после дугогодишњих истраживања међународних односа у том делу Европе. Наиме, та истраживања су показала да будућност и на овим просторима припада новим критеријима међународне сарадње, па и регионалних окупљања, критеријима који су засновани

на економским, социјалним и еколошким интересима, као и интересима за неометани културни развој свих народа и појединаца на тим просторима. Та истраживања су указала и на велику осетљивост тог региона с обзиром на етничку испреплетеност различитих нација и етникума. Али, управо зато, један програм узајамног упознавања, разумевања и, посебно, сарадње на решавању заједничких проблема и постизању заједничких циљева чини конструктивни напор да се такви циљеви и постигну. Тим пре што је очигледно да су народи у Подунављу упућени једни на друге, тако да и доследна афирмација националних специфичности може да се замисли само у координираном поретку на целом простору.

Према тој концепцији, разматрају се сви облици међународне сарадње (међудржавна, регијска, регионална, као и интеррегионална), затим како формални, тако и неформални видови, и то у свим важнијим областима (привреда, енергетика, саобраћај, туризам, екологија, култура). О резултатима свога рада Конференција обавештава научну и ширу јавност прихватањем декларација на сваком заседању, објављивањем зборника материјала са сваког заседања и преко периодичног гласила Конференције.

То је оригинални и специфични мултидисциплинарни концепт, који се у пракси допуњава и развија. У оквиру Конференције успоставља се сарадња између научних радника и стручњака из свих подунавских и других земаља, усмерена на сагледавање заједничких проблема у Подунављу и проналажење путева за њихово решавање заједничким снагама. Односно, циљ тог научног форума је да стално доприноси унапређењу сарадње у том делу Европе у свим доменима живота. На тај начин је Конференција „Дунав – река сарадње“, као неформални облик регионалне сарадње, значајна подршка развоју формалних, званичних облика сарадње у Подунављу (као што је Радна заједница подунавских регија).

Концепт Међународне научне конференције „Дунав – река сарадње“ заснива се на постојању дугорочних, односно сталних економских и других интереса за сарадњу у Подунављу, јер је Дунав прворазредни природни ресурс за многе привредне делатности. Међутим, показало се да се рационално и потпуно коришћење тог природног извора не може организовати на прави начин без међународне сарадње. А пошто различите земље могу имати различите економске интересе, све више преовладава схватање да се привредно искоришћавање Дунава мора посматрати у све ширем контексту, тј. у свим могућим облицима.

Истраживања у оквиру овог научног форума показала су да је у интересу свих подунавских земаља да се за свестрано искоришћавање реке што боље усагласи њихова заједничка политика и да се, према њој, закључе и међусобни споразуми о коришћењу и заштити тог природног извора. Међутим, та су истраживања указала и на чиње-

ницу да између стварног и потенцијалног економског значаја Дунава постоји велики раскорак. Искоришћеност потенцијала Дунава као природног извора много заостаје за економским могућностима које се обезбеђују регулисањем његовог пловног пута, развитком водопривреде и хидроенергетских система, као и његовим повезивањем с другим великим рекама.¹³

То се односи и на туристички потенцијал Дунава, који је веома велик, али неискоришћен. Истовремено, интегрални карактер тог потенцијала, његове хуманистичке димензије и економски ефекти имају изванредан значај за прибрежне земље. Међутим, све то не само што није потпуно искоришћено већ до сада није у целини ни вредновано. Зато је сарадња подунавских земаља у области туризма значајна не само за развој подунавског и средњоевропског туризма већ, управо, и због интегративног карактера туризма, који чврсто везује и подразумева развој сарадње у области саобраћаја, културе, екологије итд.

Привредна сарадња на Дунаву најразвијенија је у области саобраћаја. Како дужина пловног пута и повољан правац тока пружају велике могућности подунавским земљама за међусобну трговину и њихову трговину с другим земљама, робни промет Дунавом имао је сталну тенденцију пораста. Међутим, када би се искористиле и могућности за организовање међународне сарадње и усклађивање превоза по гранама саобраћаја – промет би могао бити још развијенији. За повећање привредног значаја Дунава као саобраћајног пута веома су значајне мере, које се већ предузимају, за изградњу мреже пловних канала који би повезивали садашње пловне путеве дунавског слива, и цео слив Дунава са сливовима других великих европских река. Изградња тих канала обезбедила би повезивање свих европских водених путева у јединствену мрежу европске унутрашње пловидбе.

Поред економских интереса за сарадњу у Подунављу, незаобилазни су и интереси за сарадњу у области екологије и културе.¹⁴ Тако многи културолози, пре свега ствараоци у разним областима културе у Подунављу, сматрају да ту сарадњу треба засновати на схватању да нема изолованих култура, да је свака културолошка појава веома комплексна и да садржи и утицаје из ширих географских простора. Дакле, за разлику од инсистирања на националним културним просторима, сматра се да је за развој сарадње, као и за обогаћивање културе појединца, па и нације, изузетно значајно проучавање подунавског културног простора уопште.

¹³ Процењује се да је од постојећег економског и техничког потенцијала Дунава искоришћено мање од 50 одсто.

¹⁴ Још на Првој конференцији „Дунав – река сарадње“ (1989) закључено је, у оквиру општих настојања за остваривање што рационалнијег коришћења дунавског потенцијала, еколошка заштита мора да буде заједничка и трајна брига свих животно заинтересованих земаља.

Међународна сарадња, која је унапређена оснивањем Форума „Дунав – река сарадње“, одвија се у веома отежаним условима. Политичко-безбедносно стање у региону постало је још компликованије и теже. Управо због тога су учесници 4. конференције „ДРС“, одржане крајем септембра 1992, поново нагласили значај узајамног поверења, толеранције, флексибилности и сарадње, с убеђењем да је то једини пут за излазак из постојеће неповољне ситуације, изазване трагичним нарастањем национализма у региону, који је кулминирао ратним разарањима на југословенском географском простору. Очување и развијање подунавског мултилатерализма, међутим, било би веома значајно за све народе и људе целог региона, па и Европе и света. Зато је Конференција закључила да је неопходно даље улагање напора у тражење и што скорије проналажење праведног решења, заснованог на међународно-правним решењима југословенске кризе у оквиру преговарања у Уједињеним нацијама и одговарајућим регионалним организацијама у Европи.

Ради попуштања затегнутости у региону, а у духу Конференције „ДРС“, потребно је наставити отворене разговоре о историјским, културним и савременим проблемима етничких мањина које живе у Подунављу. У вези с тим, подржавају се напори у обезбеђивању потпуне заштите свих људских права, као саставног дела процеса демократизације у региону, узимајући у обзир положај националних мањина у свим подунавским земљама.

Конференција је констатовала да се на преласку на тржишно привређивање у региону бивше социјалистичке земље налазе у веома тешкој ситуацији. Заједно с економским сиромаштвом, у порасту су ургентни социјални проблеми (незапосленост, ширење сиромаштва, велики број бескућника, погоршање здравственог стања становништва, итд.). То стање се драстично погоршава због великог броја избеглица, па је Конференција подржала програм Уједињених нација за рад мултинационалних тимова социјалних радника с расељеним лицима, усмереним на изграђивање мира међу етничким заједницама на ратом захваћеним подручјима.

На 4. Конференцији „ДРС“ оцењено је да су мале земље региона дошле у изузетно тешку економску ситуацију губећи свој удео на тржишту бивше совјетске привреде и покушавајући да своје спољноекономске односе преоријентишу на Западну Европу. То је, међутим, веома отежано чињеницом да оне још нису у могућности да са земљама развијене тржишне економије сарађују на основу једнаких економских услова. Зато мале земље Подунавља, иако њихов дугорочни циљ треба да буде придруживање економски развијеном делу континента, прет-

ходно морају да ојачају своје међусобне економске везе, чиме би створиле бољу основу за постанак равноправних чланова уједињене Европе. У вези с тим, у Декларацији усвојеној на Конференцији предлаже се: 1) обустављање међусобног царинског рата, закључивање царинских споразума и међусобно усклађивање царинске политике; 2) закључивање међусобних споразума за предузимање и заштиту заједничких инвестиција; 3) да земље региона међусобно гарантују најмање оне преференције и предности које дају пословним субјектима западних земаља; 4) да се уведе координација валутних политика ради онемогућавања такмичења тих земаља у обезвређивању сопствених валута, и 5) да се међусобна трговина подстакне и финансијским споразумима. Једна могућа форма за то било би закључивање споразума о међусобном клириншком плаћању, чиме би се у међусобној трговини уштеделе девизне резерве.

Конференција тражи уклањање санкција и других ограничења која постоје у региону, јер су они озбиљна сметња развоју сарадње међу подунавским земљама и са земљама ван региона, посебно сада, када се компаративне предности Подунавља повећавају отварањем канала Рајна – Мајна – Дунав. Наиме, потпуно коришћење предности уједињеног европског речног пута могуће је само ако оно у целини неометано функционише.

У области туризма Конференција подржава прерастање Подунавља у јединствену туристичку понуду и предлаже усвајање програма уједначавања туристичких стандарда подунавских земаља. Тај програм би обухватао: 1) размену научних, стручних и статистичких информација; 2) заједничку основу и усклађен систем туристичких информација, и 3) програм заједничке промоције „туристичког продукта“ подунавских земаља.

Значајни предлози за унапређење сарадње подунавских земаља дати су и у области заштите човекове околине. Прихваћене су следеће сугестије: 1) да се успостави истраживачки програм за изучавање промена биланса вода и биотичких особина екосистема Дунава, посебно на ђердапском делу Дунава, пошто се тамо очекују промене изазване отварањем канала Рајна – Мајна – Дунав (тај програм треба да се оствари у сарадњи свих подунавских земаља); 2) да се усклади методологија истраживачког рада у свим подунавским земљама, као и презентација резултата истраживања, посебно података хидрометеоролошких служби које обављају стална рутинска истраживања; 3) да се истраже ефекти еколошких чинилаца на здравље и производњу хране (копнени и акватични организми) у свим подунавским земљама; 4) да међународна експертска група обави еколошку евалуацију минералних састојака у региону едемске нефропатије са стандардизовањем клиничких и лабораторијских метода у дијагностици те болести; 5) да се Југославија учлани

у међународни информациони систем ради обједињавања еколошких, социолошких и економских података везаних за човекову околину, и 6) да се даље развија међународноправна регулатива и одговарајући институционални аранжмани који се тичу еколошке заштите у сливу Дунава.

Учесници 4. конференције „Дунав – река сарадње“ нагласили су потребу да река Дунав буде поново чинилац интеграције свих земаља са њених обала и обала њених притока, те да због тога треба развијати све врсте сарадње и подржати њихове најразличитије манифестације. Таква настојања не би требало ограничавати само на наш регион, већ треба тежити повезивању Подунавља и с другим регионима.